

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

INTERNATIONAL BACCALAUREATE

TURKEY IN THE 20TH CENTURY DERSİ PROJE ÖDEVİ

Öğrencinin Adı: Efe

Öğrencinin Soy Adı: Yakın

Öğrencinin IB Numarası: 00129-0116

Danışman Öğretmenlerin İsim ve Soy İsimleri:

Pınar Türkecan

Canan Özdemir

Fatma Buyraz

Sözcük Sayısı:

Araştırma Konusu: 1920-1930 yılları arasında Trabzon Şehrindeki Rum Ahalinin Dini ve kültürel yaşamının incelenmesi.

İÇİNDEKİLER

I. Öz:.....	3
1. Ana Metin	3
1.1. Giriş:.....	3
1.2. Gelişme:.....	4
1.2.1. Rum etkisinin Trabzon'a girişi ve yaygınlaşması:	4
1.2.2. Trabzon şehrinin Türkleştirilmesi ve İslamlaşması:.....	4
1.2.3. Lozan Antlaşması ve Mübadelenin Trabzon Rumları üzerindeki etkileri:	5
1.2.4. Trabzon Rumları'nın ekonomik yaşamı ve coğrafyanın ekonomik faaliyetlere etkisi:.....	7
1.2.5. Trabzon'da yaşayan Rum ahalinin kültürel yaşamı ve Türkler ile ortak kültürel faaliyetleri:.....	8
1.3. Sonuç:	8
Kaynakça.....	10

I. Öz:

1920-30 yılları arasında Trabzon bölgesindeki Rum kökenli vatandaşların dini ve kültürel yaşamının incelenmesi : bugün yerel halkın dahi savunduğunun aksine Trabzon'da halen daha bir Rum varlığının olduğunu kanıtlar nitelikte bir çalışma olmakla beraber ; Lozan antlaşması ve sonrasında uygulanan Türk-Yunan nüfus mübadelesi gibi politikaların Trabzon kentinin etnik yapısı üzerinde nasıl bir etki bıraktığını görme fırsatı verecektir. Çalışmanın yapılmasındaki amaç bölgenin etnik kökeni hakkında uzun yıllardır süregelen tartışmaları bir sonuca bağlamak ve sanıldığı aksine Türk ve Rum kökenli vatandaşların barış ve huzur içinde bir arada yaşayabildiğini göstermektir. Tezin hazırlanış sürecinde çeşitli dergiler ve yerel halka ait kültürel unsurlar gibi 1.el kaynaklardan yararlanılmış olmanın yanı sıra başka araştırma tezleri ve kitaplardan da faydalanılmıştır.

1. Ana Metin

1.1. Giriş:

1920-1930 yılları arasında Trabzon bölgesindeki Rum kökenli vatandaşların dini ve kültürel yaşamının incelenmesi bölge halkının uğradığı kimlik kaybına ışık tutulmasına ve Karadeniz bölgesi üzerinde uygulanan azınlık politikalarının sürecin başından itibaren araştırılmasına fırsat oluşturacaktır. Trabzon'da halen var olan Rum ahalinin Karadeniz bölgesine girişinden Lozan antlaşması sonrasına kadar geçen süreçte nasıl bir dini ve kültürel yaşantısı olduğunun incelenmesi başta olmak üzere bu topluluğun dini, kültürel ve ekonomik yaşantısı proje kapsamı doğrultusunda araştırılacak konulardır. Araştırma süresince Cumhuriyet dönemi azınlık politikalarının ele alındığı kitap ve makaleler, bölgedeki Türk ve Rumların yaşantısı hakkında yazılmış yerel kaynaklar ve akademik makalelerden yararlanılmıştır. 1920-1930 yılları arasında Trabzon bölgesindeki Rum kökenli vatandaşların dini ve kültürel yaşamı hakkında yazılmış olan bu tez Trabzon kökenli vatandaşlarımıza ait oldukları coğrafya, etnik kökenleri ve ailelerinin tabii tutulduğu politikalar hakkında ışık tutmanın yanı sıra kim olduklarını daha yakından inceleme fırsatı vermek üzere yazılmıştır. Araştırma konusu bahsi geçen yöre halkının çeşitli konulardaki sosyo-ekonomik ve kültürel yaşantısına ışık tutmanın yanı sıra bölgede yaşayan halkların kardeşliğinin vurgulanması ve gözetilmesi açısından da önemlidir.

1.2. Gelişme:

1.2.1. Rum etkisinin Trabzon'a girişi ve yaygınlaşması:

Laz-Megrel kabileleri tarafından kurulup Milattan Önce 1350-164 yılları arasında Karadeniz bölgesine egemen olmuş bir devlet olan Kolkhis krallığının merkezi otoritesinin zayıflamasıyla yerini Pontus Krallığına bırakması sonucu "Grek" etkisi Karadeniz'e girmiştir¹. Uzun bir süre Pontus Rum İmparatorluğu topraklarında yer alan Trabzon, Jül Sezar'ın Zela'da Pontus İmparatorluğunu yenmesi ile Roma İmparatorluğu'nun himayesi altına girmiştir. Roma İmparatorluğu ve daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu Karadeniz halkını kontrol altında tutabilmek adına kaleler ve kiliseler yaparak kendi dinlerine çekmişlerdir. 1300 yıllık bu Roma hakimiyeti bölge halkının Romalılaşması(Rumlaşması) sonucunu doğurmuştur. Yöre halkı her ne kadar Romalılaşsa dahi bu dönemde de klasik Grek kültürü bölgede hakim olma niteliğini sürdürmüş hatta Latince'nin yanı sıra Grekçe konuşulmaya ve yazılmaya devam etmiştir². Doğu Roma İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un torunu Aleksios Komnenos(I. Aleks) 1204 yılının Nisan ayında Trabzon'da İmparatorluğunu ilan ederek Trabzon İmparatorluğu'nu kurmuştur. Trabzon İmparatorluğu ya da diğer adıyla Tzaniti Krallığı'nın ana dili Romeika(Pontus Rumcası) olmakla birlikte dini Ortodoks hristiyanlıktır. İç savaşlar, veba salgını, depremler, İtalyan ve Türkmenlerle girilen çatışmalar sonucunda Trabzon İmparatorluğu zayıf düşmüş ve Timur tarafından işgal edilmiştir. 15. Yüzyıla girerken de Osmanlı Devleti ile sınır komşusu olan Trabzon 1440larda Osmanlı Devleti tarafından kuşatılsa da alınamamıştır. Son olarak 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından 140.000 kişilik orduyla yaklaşık 1 aylık bir direnişten sonra teslim alınan Trabzon şehri Osmanlı himayesi altına girmiştir. Osmanlı fethinden sonra Trabzon Eyaleti adı verilen bölge kuruluşundan Cumhuriyetin ilanına dek Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize, Artvin, Batum gibi illerin merkezi statüsünde olmuştur³.

1.2.2. Trabzon şehrinin Türkleştirilmesi ve İslamlaşması:

Osmanlı Devleti sınırları içerisine girdikten sonra Trabzon İskan politikasına tabi tutulmuştur. Prof. Dr. Heat Lowry'nin "Trabzon Şehri'nin İslamlaşması ve Türkleşmesi" adlı kitabına

¹ Otar Lordkipanidze, Altın Ülkesi Kolkhis: Efsane ve Gerçekler.

² Polybius, and W. R. Paton. Polybius. The Histories. London: Heinemann, 1960. Print.

³ Öztürk, Özhan. Pontus: antikçağ'dan günümüze Karadeniz'in etnik ve siyasi tarihi. Kızılay, Ankara: Nika Yayınevi, 2016. Print.

göre Trabzon feth edildikten yaklaşık 25 yıl Türkleştirme sürecinin içine girmiş bir Hristiyan şehriydi “Gerçekten de fetihten 25 yıl sonrasında Trabzon’un Türkleştirilmesi süreci henüz başlamıştı. Kısaca söylemek gerekirse, 1486 yıllarında Trabzon, yeni gelmiş bir Müslüman azınlığa (%19,22) sahip nüfus bakımından üstün bir şekilde Hristiyan (%80,88) şehriydi”⁴. Tahrir defterlerine göre 1554 yılında 1134 hanelik bir Müslüman-Türk nüfus Trabzon’a yerleştirilmiştir⁵. Prof Dr. Faruk Sümer’in Oğuzlar adlı kitabında belirtildiği üzere Karadeniz bölgesinin Fatih tarafından feth edilmesinden sonra bölgeye yerleştirilen Türkmenler, Çepni boyundandır⁶. Bu durum yöre halkının karışmasına ve bölgede Müslüman-Türkler ile Ortodoks-Rumların iç içe yaşamasına sebep olmuş Karadeniz’de İslam etkisinin açıkça görülmesini ve yayılmasını hızlandırmıştır. Osmanlı döneminde her ne kadar Yunanların Müslüman olmalarını gerektiren bir kanun olmasa da yönetimin yarattığı sosyal ve ekonomik zorlukları aşmak ve Rum ruhban sınıfının bozulması nedeniyle bir çok Rum İslam dinini kabul etmiştir⁷. 1486 yılı Osmanlı Tahrir defterlerinden elde edilen verilere göre Çaykara ilçesinde bulunan Göğoras, Holayisa, Paçan, Hopşera ve Zeno köylerinde 243 haneden 2sinde Müslüman kalan 241 tanesinde ise Hristiyanlar ikamet etmektedir ancak 1681 yılı tahrir defteri kayıtlarına bakıldığında aynı köylerin tamamen İslam’a geçtiği görülmektedir⁵. Bugün Trabzon şehrinin başta Çaykara, Tonya, Maçka, Sürmene, Dernekpazarı ve Yomra ilçelerinde yaşayan Rum kökenli topluluk da tıpkı Türkler gibi Hanefi mezhebine mensup Sünni Müslümanlardır.

1.2.3. Lozan Antlaşması ve Mübadelenin Trabzon Rumları üzerindeki etkileri:

1923 yılında Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye ve Yunanistan Krallığı kendi ülkelerinin yurttaşlarını din esaslı üzerine zorunlu göçe(mübadele) tabi tutsa da Karadeniz bölgesindeki İslam’ı kabul eden Rumlar mübadeleye tabi tutulmamıştır ve halen daha Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşamaktadırlar. Bu durum tıpkı Konya’nın Karaman ilçesinde yaşayan Ortodoks Türklerin Yunanistan’a gönderilmesi gibi mübadelenin din esaslı olmasının yarattığı karışıklıklardandır. Yrd Doç Dr. Mesut Çapa’nın İstikbal dergisinde yayınlanan Trabzon’da Mübadele ve İskan adlı yazısına göre de mübadelede Yunanistan’a gönderilen Trabzon Rumlarının sayısı sanıldığından daha azdır. Bütün bu bulgular göz önünde bulundurulduğu takdirde yörenin etnik yapısının tam olarak

⁴ Lowry, Heath W. Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2005. Print.

⁵ T.T. No. 387

⁶ Sümer, Faruk. Oğuzlar: (Türkmenler): tarihleri, boy teşkilatı, destanları. İstanbul: n.p., 1992. Print.

⁷ William St. Clair. *That Greece Might Still Be Free The Philhellenes in the War of Independence*. London: Oxford University Press, 1972.

değerlendirilmemesi ve mübadelede zorunlu göçe tabi tutulan Rumların sayısının sanıldığından az olması⁸ sebebiyle halen daha Trabzon'da azımsanamayacak miktarda Rum kökenli vatandaşların bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Yrd. Doç. Dr. Gökçe Bayındır Goularas'ın Alternatif Politika dergisinde yayınlanan "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması" adlı makalesinde yer alan tabloya göre mübadele sırasında 290.303 nüfuslu Trabzon şehrinden yalnızca 404 kişi mübadeleye tabi tutulmuştur bu da nüfusun yaklaşık %14lük bir kısmına tekabül etmektedir⁹. Bu tablo göz önüne alındığı takdirde tahrir defterleri ve diğer kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda hareket edilirse gönderilen kişi sayısının Trabzon'da yaşayan bütün Rum kökenli vatandaşların az miktarda bir kısmına denk geldiği çıkarımı yapılabilir. Rıfat Bali'nin 1998 yılında Birikim Dergisinde yayımlanan makalesine göre : " Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti her ne kadar Osmanlı Devleti'nin İdari ve Siyasi yapılanmasını red etmiş olsa da azınlıklar Türkiye Cumhuriyeti'nin red edemeden devraldığı bir miras oldu. Lozan antlaşmasınının 37 ila 45inci maddeleri azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında yaşadıkları millet düzenine benzer bir düzenin devamını teminat altına aldı. Lozan Antlaşması'nda yer alan bu maddeler sebebiyle azınlık halklar kendi kültürlerini, kimliklerini ve dillerini muhafaza ederek millet düzenini sürdürebileceklerini umdular ancak Cumhuriyet'in bir Ulus-Devlet yaratma amacı gütmesi ile fiiliyatta bunun böyle devam etmeyeceğini fark ettiler"¹⁰. Örneğin Trabzon Çaykara bölgesinde yer alan 23 tane Rum köyünün ismi değiştirildi Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı olan Xopşera 1928 yılında yapılan düzenleme ile Akdoğan köyü adını alması bu duruma verilebilecek bir örnektir. Dr. Yunus Kobal'ın Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar adlı araştırmasından elde edilen verilere göre Karadeniz'de yaşayan Rumlar Trabzon'un 1461 yılında feth edilmesinden itibaren uzun yıllar Osmanlı devletinde huzur ve barış içinde yaşamışlardır ancak yeniden bağımsız bir Pontus kurmak için ilk girişim Pontus Cemiyeti ile yapılmıştır. "Örgütlenen Rum çeteleri 1921 yılı sonuna kadar 1641 Türk'ü yaralamış 3723 evi yakmış,2000000 altın lira nakit, bir çok mal ve eşyayı yağma ve tahrip etmişlerdir. Bu durum karşısında ciddi tedbirlerin alınması zorunlu olmuştur. İlk önlem olarak Aralık 1920'de Merkez ordusu oluşturulmaya başlanmış ve civardaki birlikler bu orduya bağlanmıştır. İdari önlem olarak Rumlar üzerinde etkili olan

---

⁸ Çapa, Mesut. İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan

⁹ Goularas Bayındır, Gökçe. 1923 TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ VE GÜNÜMÜZDE MÜBADİL KİMLİK VE KÜLTÜRLERİNİN YAŞATILMASI. Alternatif Politika, Cilt. 4, Sayı. 2, 129-146, Temmuz 2012

¹⁰Bali, Rıfat N. Cumhuriyet Döneminin Azınlık Politikaları. Birikim Dergisi.

Ortodoks din adamları sınır dışı edilmiş, bir bölümü istiklal mahkemelerinde yargılanmıştır.”¹¹.

1.2.4. Trabzon Rumları'nın ekonomik yaşamı ve coğrafyanın ekonomik faaliyetlere etkisi:

Gerasimos Augustinos'un "Küçük Asya Rumları" adlı kitabında belirtildiği üzere Karadeniz bölgesinin kendine özgü coğrafi koşulları ve iklimi dolayısıyla bölgede yapılabilecek faaliyetler kısıtlı olsa da yörenin çok çeşitli doğal kaynaklara ve tarım ürünlerine sahip olması nedeniyle küçükbaş hayvancılık, balıkçılık ve tarım yaygınlaşmış ve önemli bir geçim kaynağı haline gelmiştir. Trabzon'da yaşayan Rumlar geçmişten günümüze kadar aynı ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur "Bir bütün olarak Pontus kıyısı çok çeşitli doğal kaynaklara ve tarım ürünlerine sahiptir. Bunlar arasında balık, meyve, kıyı boyundaki fındık ağaçları ve baklagiller, dağlarda kerestelik ağaçlar ve gümüş, iç kısımlardaki vadilerde de hububat sayılabilir. Huzur ve refah dönemlerinde Pontus bölgesi, bir çok Hristiyan cemaati de kapsayan yoğun bir nüfusu beslemekteydi. Küçük Asya'yı Kuzey ve Güney'den kuşatan Pontus ve Toros dağları, Batıda Uşak dolaylarının düzlük alanlarında birbirine kavuşur ve Doğu'ya uzanan, Kafkaslara yaklaştıkça da hala yüksek kalan büyük bir plato meydana getirir. Yarımadanın kalbini oluşturan bu merkezi yükselti kütlesi çok az yağmur alır; bu yüzden toprak kumlaşmaya ve killeşmeye yüz tutmuştur. Çünkü tepelik alanları kaplayan ormanlar çoktan kesilip gitmiştir. Bu geniş platonun merkezi bölgelerinde hala en eski ve ilkel ücretim biçimleri uygulanmaktadır. Oldukça kıraç bozkır alanları, özellikle koyun ve keçi olmak üzere çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesini sağlamakta ve bu alanlarda arpa, buğday ve diğer tahıl ürünlerine dayalı tarım yapılmaktadır. Çiftçilik için ihtiyaç duyulan suyu, tepelerden ve dağlardan doğup tüm bölgeye yayılan akarsular sağlamaktadır.”¹².

¹¹ Kobal, Yunus. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar

¹² Augustinos, Gerasimos. The Greeks of Asia Minor: confession, community, and ethnicity in the nineteenth century. Kent, OH: Kent State U Press, 1992. Print.

1.2.5. Trabzon'da yaşayan Rum ahalinin kültürel yaşamı ve Türkler ile ortak kültürel faaliyetleri:

Trabzon'da Rum ahali ve Türkler yüz yıllardır iç içe yaşamaktadırlar bu nedenle ciddi bir kültürel etkileşim söz konusudur. Bugün hem Yunanistan hem de Türkiye topraklarında tulum ve kemençe gibi enstrümanlar kullanılmakta olup bunun sebebi Karadeniz bölgesindeki kültür etkileşimidir. ABD Princeton Üniversitesi Antropoloji Bölümünde doktora öğrencisi olan Nikos Michalaidis isimli bir müzisyen "Horon Ke Tragodia" yani Horon ve Türkü adında bir albüm çıkartmıştır. Albüm'de Rumca seslendirilen parçaların aynısı bugün Trabzon'da yine kemençe çalınarak Türkçe söylenmektedir. Tıpkı bugün olduğu gibi 1920-30 yılları arasında da Yayla kültürü tıpkı bölgedeki Türkler için de olduğu gibi Trabzon'da yaşayan Rum ahalinin hayatlarında da büyük yer kaplamıştır. Geniş ve düz bir alana yayıldığından ötürü halkın şenlik, düğün ve kutlamalarına elverişli bir ortam oluşturan yaylalarda Türk ve Rumlar'ın bir çok ortak anısı ve paylaşımı bulunmaktadır. Bu noktada yaylalar halkların ortak paydada birleşmesinde önemli bir zemin hazırlamış ve orada yapılan organizasyonlar bölgenin önemli kültürel faaliyetlerinden birisi olmuştur. Yani kemençe, tulum, horon ve yayla şenlikleri gibi unsurlar Trabzon'da ikamet eden Rum ahalinin kültürel yaşamlarının önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte gerçekleşen kültür etkileşimi sebebiyle Türkler ile ortak bir paylaşımında bulunmaya zemin hazırlamış bu nedenle de bölge halklarının kardeşliği ve barışı için önemli yer tutmuştur hatta bu tarz kültürel faaliyetler Türk sinemasında da konu edilmiştir. 2009 yapımı bir dram filmi olan "Yüreğine Sor" filmde de yayla şenlikleri ve kültürel unsurlara rastlanmıştır.

1.3. Sonuç:

Sonuç olarak Karadeniz bölgesi tarih boyunca pek çok topluluğa ev sahibi olma niteliği taşımıştır Karadeniz'de yaşamış en önemli topluluklardan birisi ise M.Ö VIII. Yüzyıl sonları ve ya VII. Yüzyıl başlarında yöreye yerleşen Greklerdir. Daha çok bölgede egemen olmuş siyasi yapıya bağlı olarak çeşitli dönemlerde Grek, Helen, Rum vs. gibi farklı isimlerle de anılan bu topluluk Karadeniz'de Türk hakimiyetinden sonra Rum olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla "Rum" adı hiçbir zaman sadece Grek etnisitesini ifade etmemiş aynı zamanda da onunla birlikte eski Yunan kültürü ve Ortodoks Hristiyanlık potasında bütünleşen Anadolu halklarının ve Roma vatandaşlarının tümünü adlandırmak için kullanılmıştır. Ağır vergiler ve sosyal zorluklardan dolayı İslam'a dönen Rum ahali din bazlı bir uygulama olduğundan ötürü 1923 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesine tabi tutulmamış ve Karadeniz'in çeşitli bölgelerinde konuşlanmıştır. Halen daha var olan bu topluluk özellikle Cumhuriyet döneminin başlarında(1920-30 yılları arası) azınlıklara karşı uygulanan asimilasyon politikaları(yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesi, Ortodoks din adamlarının sınır dışı edilmesi ve Rum

Cemaat önderlerinin  stiklal mahkemelerinde yargılanması gibi) sonucunda ciddi bir kimlik kaybına uğrasa da ana dil ve kültürlerinden tam olarak kopmamışlardır. Bütün uygulamalara ve yaşanan çeşitli acılara rağmen genel olarak bölgedeki Türkler ile barış, huzur ve uyum içerisinde yaşayan Rumlar tıpkı bugün olduğu gibi 1920-30 yılları arasında geçen çalkantılı süreçte de yayla kültürü, halk dansları ve yöresel müzik aletleri gibi çeşitli kültürel ögeler vasıtasıyla Türklerle bir çok kez ortak paydada buluşmuş ve ortak anılar paylaşmışlardır. Karadeniz bölgesinde ikamet eden Rumların dini ve kültürel yaşamı zaman zaman Türkiye’de popüler kültüre de yansımıştır.

KAYNAKÇA

- 1.-) Augustinos, Gerasimos. The Greeks of Asia Minor: confession, community, and ethnicity in the nineteenth century. Kent, OH: Kent State U Press, 1992. Print.
- 2.-) Bali, Rifat N. Cumhuriyet Döneminin Azınlık Politikaları. Birikim Dergisi.
- 3.-) Çapa, Mesut. İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele ve İskan
- 4.-) Goularas Bayındır, Gökçe. 1923 TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ VE GÜNÜMÜZDE MÜBADİL KİMLİK VE KÜLTÜRLERİNİN YAŞATILMASI. Alternatif Politika, Cilt. 4, Sayı. 2, 129-146, Temmuz 2012
- 5.-) Kobal, Yunus. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar
- 6.-) Lordkipanidze, Otar. Altın Ülkesi Kolkhis: Efsane ve Gerçekler.
- 7.-) Lowry, Heath W. Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2005. Print.
- 8.-) Öztürk, Özhan. Pontus: antikçağ'dan günümüze Karadeniz'in etnik ve siyasi tarihi. Kızılay, Ankara: Nika Yayınevi, 2016. Print.
- 9.-) Polybius, and W. R. Paton. Polybius. The Histories. London: Heinemann, 1960. Print.
- 10.-) Sümer, Faruk. Oğuzlar: (Türkmenler): tarihleri, boy teşkilatı, destanları. İstanbul: n.p., 1992. Print.
- 11.-) T.T No:387
- 12.-) William St. Clair. That Greece Might Still Be Free The Philhellenes in the War of Independence. London: Oxford University Press, 1972.

